

117
8

अथ रामायणम्

Alha Ramayanam

५

स्यती॥ दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च॥ ५॥ रामो राज्यमुपासीत् ब्रह्मलोकं गमिष्यति॥ इदं पवित्रं पापघ्नं पुण्यं वेदैश्च संभृतं॥
यः पठेद्गामवरितं सर्वपापैश्च मुच्यते॥ एतद्धारयानमायुष्यं पठन् नृनारायणं नरः॥ स पुत्रपौत्रसंगण प्रेतस्त्वर्गमहीयते॥ ७॥ य
उन्निजो वा मूष भक्षणीया ह्याक्ष त्रियो भूमिपतिस्तमीयात्॥ वीरज्जननेत्यपल्लवं मीयात् जुनश्चेच्छरीरोपमहत्त्वमीयात्॥
॥ ८॥ ६ ये ॥ ~~इत्येतां विष्णुसंहितां श्रीमद्भक्तिकोशे श्रीमद्भक्तिकोशे~~ नारदवाक्ये वाल्मीकिप्रोक्ते संक्षेपो नाम प्रथमस
र्गः॥ ६ ॥ नारदस्य तु तद्वाक्यं श्रुत्वा वाक्यं विशारदः॥ पूजयामास धर्मसासहशिष्यो महामुनिः॥ १॥ यथा विसृजितस्ते
न देवर्षिनारदस्तदा॥ आष्टध्वजाभ्यनुज्ञातः स जगाम विहाय सं॥ २॥ स सुहृर्ते गते तस्मिन् देवलोकं मुनिस्तदा॥ स जगा
मतमसा तीरे जातु यास्तु बिदूरतः॥ ३॥ स तु तीरं समासाद्य तमसायामुभिस्तदा॥ शिष्यमहस्थिरं पार्श्वे दृष्ट्वा तीर्थमकर्द
म॥ ४॥ अकर्दममिदं तीर्थं भरद्वाज निशा मया॥ रमणीयं प्रसन्नं ब्रूसन्मनुष्यमनेष्यथा॥ ५॥ एवमुक्त्वा भरद्वाजो नात्मिके
न महात्मना॥ प्रपद्यत मुनेस्तत्र बल्कलाभियतो गुरोः॥ ६॥ स शिष्यहस्तादादाय बल्कलान्नियतैर्द्रियः॥ विचारहुप

श्यंतं सर्वतो विपुलं वनं ॥ ७ ॥ तस्याभ्यासे तु भिद्युनं वरंत मनपाथिनं ॥ ददर्श भगवांस्तत्र क्रौंचे यो श्यारु निस्वनं ॥ ८ ॥ तस्मान्नु भिद्यु
 नादे कं पुमांसं पापे निश्चयः ॥ जघान वैर निलये निषादस्तस्य पश्यतः ॥ ९ ॥ तं शोणित परीतांगं वेष्टमानं महीतले ॥ भार्या तु निह
 तं दृष्ट्वा रत्नकरा गिरः ॥ १० ॥ वियुक्ता पतिना तेन दिजेन सहकारिणः ॥ ताम्रशीर्षेण मन्त्रेण पत्रेण सह तेन वै ॥ ११ ॥ जदानु तं दि
 तं दृष्ट्वा निषादेन निपातितं ॥ क्रुपे धर्मस्मनस्तस्य कारुण्यं समपद्यत ॥ १२ ॥ ततः करुण वेदित्वा धर्मे याति मिति दिजः ॥ नि
 शम्य रुदती क्रौंची भिदं व वनमब्रवीत् ॥ १३ ॥ मा निषाद प्रतिशाल्य मम शस्त्रं श्वती समा ॥ यत्रोत्र भिद्युना देकमवधिका
 ममोहितं ॥ १४ ॥ तस्यैव ब्रूवतश्चिता बभूव हृदि विक्षतः ॥ शोकात्तेनस्य शकुने किमिदं यादृतं मया ॥ १५ ॥ वितयं न्समहा प्रा
 जश्चकार मतिमान्मतिः ॥ शिष्यं वैवा ब्रवीद्वाक्यमिदं समुनिपुंगवः ॥ १६ ॥ ध्यादबधो क्षरसमः स्तं ग्रीलय समन्वितः ॥ शोका
 तस्य प्रवतो यं श्लोको भवतु नान्यथा ॥ १७ ॥ शिष्यस्तु तस्य ब्रूवतो मुनेर्वाक्यमेनुजमं ॥ प्रतिजग्राह संहृष्टस्तस्य तुष्टो भ
 वदुरुः ॥ १८ ॥ सो भिषेकं ततः कृत्वा तीर्थं तस्मिन् न्यथावधि ॥ तमेव वितयं न्नर्थमुपावर्तत वै मुनिः ॥ १९ ॥ भरद्वाजस्तु शिष्यो

नि॥२॥रामलक्ष्मणसीताभिः रासादशरथेन॥समार्येणसराष्ट्रेणयत्नासंततत्रतत्त॥३॥हसितंभाषितंनैवगतिर्योयद्वेष्टि-
 त॥तत्सर्वधर्मवीर्येणयावत्संप्रतिपश्यती॥४॥स्त्रीत्रितीयेनवतेदायसात्यंवरतावने॥सत्यसंधेनरामेणतस्म्यंवा न्ववेयता॥५॥
 ततःपश्यतिधर्मात्मातत्सर्वयोगमास्थित॥पुंरायतत्रनिवृत्तपाणावामेलकंयथा॥६॥तत्सर्वतलतोदृष्ट्वाधर्मेणसमहा-
 धुतिः॥अभिरामस्यरामस्यवरितंकर्तुमुद्यतः॥७॥कामार्थगुणसंयुक्तंधर्मार्थगुणविस्तारं॥समुद्रमिवरत्नाढ्यं सर्वश्रुति-
 नोहरं॥८॥सयथाकथितंहरंनारदेनमहर्षिणा॥रघुवंशस्यवरितंरुकारभगवानूक्यते॥९॥जन्मरामस्येतुमहदीयंसत्त-
 वकुरुतां॥लोकस्यप्रियतांक्षांतिं सौम्यं सत्यशीलतां॥१०॥नानाकिञ्चकथाश्रान्याविश्वामित्रसमागमे॥जानक्याश्रीविवाह-
 नुधनुषश्चविभेदनं॥११॥रामरामविवादंरघुणवानुदशरथोत्तथा॥अभिषेकंरामस्यकेकेयादृष्टभावता॥१२॥याघो-
 तंवाभिषेकस्यरामस्यविवासनं॥राक्षशोकविलापंरुपरलोकस्यवाश्रयं॥१३॥प्रकृतीनांविषादंरुप्रकृतीनां विसर्ज-
 नं॥निषदाधिपसंवादं सुतापवर्तनंतथा॥१४॥गंगायाश्चापिसंतारंभरद्वाजस्यदर्शनं॥भरद्वाजाभ्यनुज्ञानाच्चित्रकूटस्य
 दर्शनं॥१५॥वास्तवमनिवेशंभरद्वाजमनंतथा॥प्रसादनंरामस्यपितुश्चसलिलक्रियां॥१६॥वाटुकाग्राभिषेकं

चनंदीग्रामनिवासनं॥दंडुकारण्यगमनंविरोधस्यवधंतथा॥१७॥दर्शनंशरभंगस्यसुतीक्ष्णेनसमागमं॥अनुसूयानमस्याव-
 अंगरागस्यवर्षणं॥शरपनरथाश्चसंवादं विरूपकरणंतथा॥वधंरवरत्रिशिरसोरुह्याप्रशवणस्यव॥१८॥ऋष्यभृकस्यगम-
 नंसुग्रीवेणसमागमं॥१९॥प्रत्ययोघातनंसरव्यवालीसुग्रीवविग्रहं॥२०॥बालिप्रमेथनंनैवसुग्रीवप्रतिपादनं॥२१॥नारा-
 विलापसमयां वर्षरात्रिनिवासनं॥कौपराद्यवसिष्ठस्यबालानामुपसंगमं॥२२॥दिशप्रस्थापनंनैवृथियाश्चनिवेदनं॥अ-
 गुलीयकदानंरुपक्षस्यबलिदर्शनं॥२३॥प्रायोपवेशनंवापिसंवातेश्चापिदर्शनं॥पर्वतारोपणंवापिसागस्यैरुचलंघनं॥२४॥
 समुद्रवचनाच्चैकमेनाकस्यवदर्शनं॥दर्शनंरावणस्यापुष्करस्यवदर्शनं॥शुकवनिकायानंसीतायाश्चापिदर्शनं॥रात्रौल-
 काप्रवेशंरुपक्षस्यापिबिबितम्॥अपानभूमिगमनमचरोधस्यदर्शनं॥२५॥दर्शनंरावणस्यापिपुष्करस्यवदर्शनं॥अशो-
 कवनिकायानंसीतायाश्चापिदर्शनं॥२६॥राक्षसीदर्शनंनैवत्रिजटास्यप्रदर्शनं॥अगुलीयकदानंरुसीतायाश्चापिभाषणं॥२७॥
 मणिप्रदानंसीतायाःरसभंगतथैव॥राक्षसीविद्रव्यंनैवकिंकराणांनिवर्हणं॥२८॥अहंवायुसूनाश्चलंकादाहाभिगर्जनं॥

महायशः॥ आश्वर्यमिदमारव्यानमुनीनांसंप्रकीर्तितं॥२१॥ परं कवीनामाधारसमाख्यं यथाकृतं॥ अविगीतमिदं गीतं सर्वभूतेषु
 कोविदो॥२२॥ आधुष्यं पुष्टिजननं सर्वश्रुतिमनोहरं॥ प्रशस्यमानो सर्वत्र कदाचित्तत्र गाथिनो॥२३॥ रथास्तराजमार्गेषु दद्रीभर
 ताग्रजः॥ स्ववेश्मवानीयततो भ्रातरौ सकुशीलवौ॥ पूजयामास पूजाहो रामशत्रुभिर्बहेः॥ आसीनः कान्धने दिव्ये सवसिद्यासने प्र
 भुः॥२४॥ उषोषविष्टः सन्निवेशात् मिश्रपूरतपः॥ दृष्ट्वा तुरूपसंपन्नो ततो भौनियतस्तदी॥२५॥ उवाच लक्ष्मणरामः शत्रुघ्न भरत तथा॥
 श्रुत्वा मिदमारव्यानमनुयो दिव्यवर्चसोः॥२६॥ विवित्रार्थपदं सम्यगायनो समवोदयेत्॥ तौ सापि मधुरं लंस्वविंता यतनिस्वनं॥२७॥
 तत्रील्यवदत्यर्थमिसरार्थमगायतां॥ लहादयं नूतनं सकेगात्राणि मनांसि हृदयानि च॥२८॥ श्रोत्राशयस्तरुंगे ये तद्भोजनसंसदी॥ इ
 मोमनी पार्थिव लक्ष्मण चितौ कुशीलवौ चैव महातपस्विनौ॥२९॥ ममापि प्रेम्णैः कृतं प्रवक्ष्ये तं महानुभावं चरितं निबोधितं॥३०॥ त
 तः स्तुतौ रामकवः प्रयोदितो अगायातां मार्गविधानसंपदा॥ सखापिरामः सीवियद्वतः शनैः बभूव यथासक्तमनावभूव॥३१॥ ॥
 ॥ इति श्रीमहाभारतसंहितायां ॥ ॥४॥ सर्वापूर्वमियं येषां मासीत् कृत्स्नावस्थं धरा॥ प्रजापतिमुपादाय नृपाणां जयशा
 लिनां॥१॥ येषां ससगरो नाम सगरो येन खानितः॥ ऋषिपुत्रसहस्राणि यं योजयिष्ये पालयन्॥२॥ इदं कलाभिदं तेषां राजां वेशे

महत्सनां॥ महादुःखं नारव्यानं रामायणमिति श्रुतं॥२॥ तददं वर्तयिष्यामि सर्वं निरिवलमादितः॥ धर्मार्थकामसहितं श्रोतव्यमनस
 यथा॥४॥ कोसलेनाममुदितः स्त्रीतो जनपदो महान्॥ निविष्टसरयूतीरे प्रभृते धनधान्यवान्॥५॥ अयोध्यानामनगरी तत्रापि लोका
 विश्रता॥ मनुनामानुवेद्रेण यापुरी निर्मिता स्य यं॥६॥ आयतादशवक्त्रा योजनानि महापुरी॥ श्रीमति त्रीणां विस्तीर्णा स्तुविभक्ता महा
 पुरी॥७॥ राजमार्गेण महता स्तुविभक्तेन शोभिता॥ मुक्तपुष्पावकीर्णैः सिलसिलैः नित्यशः॥८॥ ततुरजादशरथो महानुराष्ट्रविभ
 धनः॥ पुरीमावासयामो स दिवं देवपतिर्यथा॥९॥ कवाटतोरणवती स्तुविभक्तां तरापणं॥ सर्वयंत्रायुधवती मुपेता सर्वशालिभिः॥१०॥
 सत्तमा धसंवाधा श्रीमती मनुलप्रभा॥ उवाच लक्ष्मणवती शतघ्नः शतसंकुलां॥११॥ बधुनाटकं संयोज्य संयुक्तां सर्वतः पुरी॥ उद्यानां च व
 णोपेतान् महतीं सालमेघलां॥१२॥ दुर्गं भीरुपरिखा दुर्गमं न्येदु रासदां॥ वीजिवारुणं संपूर्णं गोभिरुष्टैः स्वरेस्तथा॥१३॥ सामंत राजस
 धैश्च बलिकर्मभिरावृतां॥ नानादेशानि वा सैश्च बलिभिर्भूषितां॥१४॥ प्रासादैरलं विकृतैः पर्वतैरुपशोभितां॥ कूटागारैश्च
 संपूर्णं हिंदुस्थं वामरावती॥१५॥ बलिभिर्धैषि वपुषैः द्वारपालैश्च शोभितां॥ विजामरुषा पदागारां वरनारीगलैर्युतां॥१६॥ सर्वरत्नस
 माकीर्णं विमानग्रहशोभितां॥ ग्रहगणप्रविष्टां समभूमौ निवेशितां॥१७॥ शालितंडुलसंघातं इक्षुदं उरसोदकां॥ दुंदुभिर्भिः

मदगैश्वरीणाभिपणवैस्तथा॥१८॥नादितोभ्रशमत्यर्थस्थित्यातामनुत्तमा॥विमानमिषसिधानांतपसाधिगतादिवी॥१९॥स्तुतिविरात
वेश्मांतानरोत्तमसमारता॥येनबाणैर्निविध्यंतिविमुक्तमपरावर॥२०॥शब्देध्वंशविततलघुहस्ताविशारदा॥सिद्धव्याघ्रनराहाणामताना
बदतांतुने॥२१॥हंतारोनिशितैशस्त्रैर्वलाद्वाहवलेरपि॥तादृशानांसहस्रैस्तामभिपुणैर्महोरथैः॥२२॥पुरीमेवासयामासराजादश
रथस्तदा॥तामभिवद्विगुणवाहिरास्तांद्विजैर्वैर्वेदेषउंगपारणैः॥सहस्रैःसत्वरैर्महात्मभिर्महर्षिकलेपैश्चक्रुषिभिश्चकेवले॥२३॥
॥॥~~विष्णोर्नालकादेवमसर्व~~॥॥५॥पुर्वातस्यामयोध्यायावेदमित्सर्गसग्रहेः॥दीर्घदेशमहातेजाःपौरुषाजपदप्रियः॥१॥
इक्ष्वाकूणामतिरथोयज्वाधर्मरतोवशी॥महर्षिकल्पोराजपुत्रिषुलोकेषुविश्रुतः॥२॥बलिवाभिहतामित्रोमित्रवानूविजितेद्रि
यः॥धनैश्चसंवयैस्त्वान्यैश्चक्रवैश्रवणोपमः॥३॥यथासनोर्महातेजाःलेकस्यपरिरक्षितः॥तथादशरथोराजावसनजगदपालयं
नू॥४॥तेनसत्यमिसंघेनत्रिवर्गमनुनिष्ठता॥पालितासापुरीश्रेष्ठाद्रेणवामरावती॥५॥तस्मिन्पुरवरेदृष्टाधर्मात्सानोबहुक
ताः॥नरास्तुष्टाधनैस्त्वैरलब्धासत्यवादिनः॥६॥नालपसन्निवयकश्चिदासीतस्मिन्पुरोत्तमे॥कुटुंबियोत्यसिद्धाधोगवाश्च
धनदान्यवान्॥७॥कामीवानकद्वेविान्शंसपुरुषकथितः॥द्रष्टुशक्यमयोध्यायांनाविद्वानवनास्तिकः॥८॥सर्वेनराश्वना

कायसमायणकुलसीतायाश्चरितमहत्॥पौलस्त्यवधमित्येतत्त्रकारवरितव्रतः॥७॥पाद्येगेयेवमधुरप्रमाणैस्त्रिभिरान्वितः॥जा
तिमिसपमिर्बधंत्रीलयसमन्वितः॥८॥श्रीहास्यश्रृंगारकोरुण्यरौद्रवीरमथानकैः॥बीभत्सादिरसैर्युक्तंकाव्यमेतदगायता॥९॥
तौतुगंधर्वतत्वज्ञौमूर्धनास्त्रानकौविदौ॥आतरोस्वरसंपन्नौगंधर्वाविवरूपणौ॥१०॥रूपलक्षणसंपन्नौमधुरस्वनभाषिणौ॥
बिंबादिवोद्धतौबिंबोरामदेहातथापरो॥११॥तौराजपुत्रौकारुण्यधर्ममारयानमुत्तमः॥वधोविधेयतत्सर्वकलाकार्यमनिदितौ॥
ऋषीणांविद्विजातीनासाधूनांवसमागमे॥यथोपदेशतत्वज्ञौजगुत्तुस्तौकुशीलवौ॥१२॥महात्मानोमहाभागौसर्वलक्षणलक्षि
तौ॥तौकदाचिसमेतानांऋषीणांभावितासनां॥१३॥आसीनानांसमीपस्थादृक्काव्यमगायतां॥तद्धृतानुनयसर्वेवाप्य
पर्याकुलेक्षणाः॥१४॥साधुसाध्वीत्यथायुवपरिस्मयमागताः॥तेप्रीतमनसःसर्वेभूतयोधर्मवत्सलाः॥१५॥प्रशशंसप्र
शस्तव्यागायमानौकुशीलवौ॥अहोगीतस्यमाधुर्यश्लोकानांनिशेषताः॥१६॥किरनिस्नमयेतत्प्रत्यक्षमिवदक्षिणि॥प्र
विश्यताबुभौसुष्ठुतथाभावमगायतां॥१७॥सहितोमधुररक्तसंपन्नस्वरसंपदा॥एवंप्रशस्यमानोतौतपश्चर्योर्महत्तमभिः॥१८॥
सरलतरमत्यर्थमधुरतावगायतां॥प्रीतकश्चिन्मुनिस्ताभ्यांसस्थितकलशंददौ॥१९॥प्रसन्नोवल्कलान्कश्चिद्ददौताभ्या

लंकतविद्यानां गुह्ये सरिणामिव ॥२१॥ कां भोजविषयेर्जातेर्बाह्विकैश्च ह्योजने ॥ वनायुजेर्नदीजैश्च पूर्णहरिहयोत्तमे ॥२२॥ विध्याप
 र्वतजैर्मनैः पूर्णमनैरपि ॥ मदान्वितैरतिबलैर्मतांगैर्वर्तमानैः ॥२३॥ ऐरावतकुलीनैश्च महापद्मकुलैस्तथा ॥ अंजनादीपनिष्यने
 र्वा मनापि वद्विषैः ॥२४॥ भद्रैर्मद्रैर्मनैश्चैव भद्रमंदमनैस्तथा ॥ भद्रमंदमद्रमनैर्मनैश्च सापुरी ॥२५॥ नित्यमनैः सदा पूर्णानां
 स्वतः संनिभैः ॥ संयोजने द्वेभ्यः सत्यनामा प्रकाशते ॥२६॥ यस्य द्वादशरथैराजावसनं जगदपालयत् ॥ तां पुरीं समहाते जारजाद
 शरथो महान् ॥२७॥ शशांसे शमितमित्रो नक्षत्राणि वंदमा ॥ तां सत्यनामां दृढतोरणार्गलां गृहे विवित्रैरुपशोभितां शिवा ॥२८॥
 पुरीं मयो ध्यात्वा सहस्रसंकुलां शशस्त्रसवैशक्रसमो महीपतिः ॥२९॥ इति श्री बालकांडे पंचमः ॥३०॥ तस्या
 मास्यगुणैरासंजैश्चोक्तस्य महामनः ॥ मंत्रज्ञाश्चैव तत्तां प्रियां हितैरताः ॥३१॥ अथैव भवतु वीरस्य तस्यामात्ययशस्विनः ॥
 शत्रुयश्चाराकाश्च राजकुर्येषु नित्यशः ॥३२॥ धृष्टिर्जयंतो विजयसिंहायो ह्यर्थसाधकः ॥ अशोको मंत्रपालश्च स मंत्रश्चाष्टमो
 भवान् ॥३३॥ कृत्विजौ द्वावभिमतो ते स्यातामृषिसत्तमौ ॥ वसिष्ठो वामदेवश्च मंत्रिणश्च तथा परे ॥३४॥ विद्याविनीताहीमंतः

कुशलानियतेन्द्रियाः ॥ परस्परानुरक्ताश्च नीतमंतो बहुश्रुताः ॥३५॥ श्रीमंतश्च महत्मानः शास्त्रज्ञाः दृढविक्रमाः ॥ कीर्तिमते प्रणि
 हिता यथाक्वचनकारिणः ॥३६॥ तेजः क्षेमाय शः प्राप्ता स्मृतपूर्वाभिधाविणः ॥ क्रोधात्क्रोमाथ हेतोर्वनब्रूयुः रत्नतंबवः ॥३७॥ तेषां
 मविदितं किं विद्वेषु नास्ति परेषु वा ॥ क्रियमाणं कृतं वा पिवरेण पिवकीर्तितं ॥३८॥ कुशलं च वहा रेषु सोहृदेषु परीक्षताः ॥ प्रात्यकालं
 नृते दंडं धारयेषु कृतं क्षपि ॥३९॥ कोसलग्रहणे युक्ता बलस्य वपरिग्रहे ॥ अहितं वापि पुरुषं निविहं स्युरदृष्टकः ॥४०॥ वीराश्च निय
 तो साहा राजशास्त्रमनुव्रताः ॥ शत्रुवीनारक्षितारश्च नित्यं विषयवासिनाः ॥४१॥ ब्रह्मक्षत्रमहिमतस्तोको शर्मभिवर्धयन् ॥ सुतीक्ष्ण
 इडां संप्रेक्ष्य पुरुषस्य बलावलं ॥४२॥ शत्रुवीनामेकबुध्निना सर्वेषां संप्रजानतो ॥ नोसीत्युरे वाराष्ट्रे वामपावादीनरकृत् ॥४३॥
 कश्चिन्नुदुष्टसत्तासीपरदाररतिनरः ॥ प्रशांतं सर्वं मेवासीद्राष्ट्रपुरवरं वतत् ॥४४॥ सुवासः सुवेषाश्च ते व सर्वे सुशीलेन ॥
 हितार्थं न नरे द्रस्य जायते न यवक्षणा ॥४५॥ गुरोर्गुणगृहीताश्च परयाताश्च परक्रमे ॥ विदेशे च विविरेयाताः सर्वतो बुध्नि विश्रया
 ताः ॥४६॥ संधिविग्रहतलजाः प्रकृसा संपदां विताः ॥ मंत्रसेवरो युक्ता शक्ताः सुहृताः सुबुध्धिषु ॥४७॥ नीतिशास्त्रविशेषज्ञाः स

ततः प्रियवादिनः ॥ इदं शैलैरमात्यैस्तु राजादशरथो नयः ॥ १८ ॥ उपपन्नोऽपि तैरन्वशासदसंधरां ॥ अवेक्षमाणश्चेरि प्रज्ञा धर्मेण
 संत्यजन् ॥ १९ ॥ प्रजानां पालनं कुर्वन् धर्मपरिवर्जयन् ॥ विश्रुतः स्त्रिपुलोकेषु वदान् जनसंगरः ॥ २० ॥ सतत्र पुरुषव्याघ्रः शशासप
 थिवीममो ॥ नाध्यगच्छद्विष्टुवा तुल्यवाशनुमात्मनः ॥ २१ ॥ मित्रवात्रतं सामतः प्रतापहतकिंटकः ॥ सशाशासज्जगद्राजादिवं
 देवपतिर्यथा ॥ २२ ॥ तैर्विभिर्मित्रहितेन विष्टुतो नुरक्तैः कुशलैः समर्थैः ॥ सपार्थिवो दीप्यमेवापु युक्तस्तेजो महयेर्गाभिरिवोदि
 तर्कः ॥ २३ ॥ ॥ इति श्रीमद्भगवद्गीतायां अष्टमोऽध्यायः समाप्तः ॥ ॥ १ ॥ तस्यैव प्रभावस्य धर्मज्ञस्य महात्मनः ॥ स्मृतार्थं तथ
 मानस्य नासीद्विशकर्तुः ॥ १ ॥ अन्ते यानस्य तस्यैव बुधिरासीन्महत्मानः ॥ स्मृतार्थं हयमेधेन किमर्थं जानयाम्यहं ॥ २ ॥ स नि
 श्वतामतिं कृत्वा येष्वपि तिवुद्धिमान् ॥ मन्त्रिभिर्ह धर्मात्मा सर्वैरेव कृत्वात्मभिः ॥ २ ॥ ततो ब्रवीद्भिराजाः समन्त्रैर्मन्त्रिसन्तमः ॥
 शीघ्रमानय मे सर्वान् गुरुस्तान् सपुरोहितान् ॥ ४ ॥ ततः स्मन्त्रे स्मरितं गत्वा स्मरितविक्रमः ॥ समानयेत्स तान् सर्वान् समस्तान्
 द्धारगान् ॥ ५ ॥ स्तुयस्व गमदेवं नृणां बालिमथ काश्यप ॥ पुरोहितं वसिष्ठं नृपे वान्ये द्विजसन्तमाः ॥ ६ ॥ तान् पूजयित्वा धर्मो

येऽधर्मशीलास्तसंयुताः ॥ मुदिता शीलवन्ताभ्यां महर्षय इवामलाः ॥ १ ॥ नाकुडलीना मुकुटी वास्त्रवीन लपमोगवान् ॥ नाम्नेनानु
 लिसागोनास्तुगंधश्च विद्यताः ॥ १० ॥ नाम्ने भोजीनादानानाथनंगदनिष्कधक् ॥ नाहस्ताभरणेषु दृश्यते नाथनात्मवान् ॥ ११ ॥
 नानाहिताभिनायकान् शक्रद्रोणपितृकरः ॥ कश्चिदासीदयोध्यायां नवनिर्हृतसंकरः ॥ १२ ॥ स्वकर्मनिरतानित्यं ब्राह्मणा विजि
 तेद्रियः ॥ दानाध्यायनशीलाश्च संयताश्च प्रतिग्रहे ॥ १३ ॥ ननास्तिको नानरतको न कश्चिदबहुश्रुताः ॥ नासूयको न वाश्लोको न
 विद्वान् विद्यते सदा ॥ १४ ॥ नाषडगविद्वज्जासीन्नाप्रतो न सहस्रदः ॥ न दीनः क्षिप्तचित्तो वा ध्याधितो वा पिकश्च न ॥ १५ ॥ कश्चिन्नरो
 रानारीयानां श्रीमान् च यत्नवान् ॥ द्रष्टुं शक्यामयोध्यायां नो यराज न्यभक्तिमान् ॥ १६ ॥ वरेष्विष्यन्तु येषु देवता तिथि पूजकाः ॥
 कृतज्ञाश्च वदान् यश्च शराविक्रमसंयुताः ॥ १७ ॥ दीर्घायुषो न रासर्वधर्मसत्यं संप्रिताः ॥ सहिता पुत्रपौत्रैश्च नित्यं स्त्रीभिः पुरो
 तमे ॥ १८ ॥ क्षत्रं ब्रह्मसुखं वासीद्वैश्यक्षत्रमनुव्रताः ॥ शूद्रास्वधर्मनिरताः ॥ १९ ॥ साते नैश्वाकुनाथेन पुरी
 रूपरिरक्षिताः ॥ यथापुरस्तान्मनुनामानवन्द्रेण धीमताः ॥ २० ॥ योऽध्या-स्त्रि-नामनि कल्पानां पेशलानां सुवर्जसाः ॥ स ह

शक्यं यथास्तस्य निशम्यते ॥ तथा हि जा स्ते धर्मज्ञावर्धयन्ती न पो न मं ॥ २० ॥ अनुसृतस्तन सर्वपुनर्जन्मर्यथागतं ॥ विसर्जयित्वा ना
 नुसर्वानुसन्निवृत्तिदमब्रवीत् ॥ २१ ॥ ऋषिभिर्मिभिरुपदिष्टो यं यथावत्कृतुराच्यत ॥ रक्तकः रत्नपशार्दलेः सभिचानुसमुपस्थितान् ॥
 विसर्जयित्वा स्ववेश्मप्रविवेश महद्युतिः ॥ ततः स गत्याता पत्नीं च द्रोहद्वयं प्रियाः ॥ २२ ॥ उवाच दीक्षां विशतयस्येहं सुतका
 रणात् ॥ तासां तेनाति कांते न क्व नेन सुवर्चसा ॥ २४ ॥ मुखपद्मान्यशोभत पद्मानीव हि भात्येव ॥ ॥ इति श्रीमद्वाल्मीकिरामायणे
 सर्गः ॥ ८ ॥ एतद्युवाच हस्तो राजानमिदमब्रवीत् ॥ ऋषिभिरुपदिष्टो यं पुनरुत्तमया श्रुतः ॥ १ ॥ स न कुमारो भगवान्पूर्वं
 कथितवान् कथां ॥ ऋषीणां सन्निधौ राजनूतवपुत्रागमं प्रति ॥ २ ॥ काश्यपश्च पुत्रोऽस्ति विभाउक इति श्रुतः ॥ ऋषिश्च गदिति श्रु
 तः तातस्य पुत्रोऽभिष्यति ॥ ३ ॥ सवनेनित्यसंरक्षो मुनिर्वनरसदा ॥ तस्यैव वंते मानस्य कालसमभिवर्तते ॥ ४ ॥ अग्निश्च श्रुषमाणस्य
 पितरवया ॥ शसिनं ॥ एतस्मिन्नेव काले तु रोमपोदप्रतापवान् ॥ ५ ॥ अग्रेषु प्रथितो राजा भविष्यति महत्बलः ॥ तस्य येति क्रमा
 द्वाजो भविष्यति सुदारुणः ॥ ६ ॥ अनाद्युष्टिस्तु घोरावे सर्वभूतभयावहा ॥ अनारण्या तु बुतायां राजा दुर्बसमन्वितः ॥ ७ ॥ आ

ह्मणाश्च तद्वधांश्च समानीय प्रवक्ष्यती ॥ भवतश्चतुर्धर्माणो लोके चारित्रवेदिनः ॥ ८ ॥ समादितैश्चानियमं प्रायश्चित्तं यथा भवे
 त् ॥ वक्ष्यति ते महीपाल ब्राह्मणा वेदकारणाः ॥ ९ ॥ विभाउकस्तु राजनूतसर्वपाथैरिहानया ॥ आनीय समहीपालकस्य श्रु
 तं सुसंस्कृतं ॥ १० ॥ ये प्रेक्षकं न्याशातां वै विधिना सुसमाहितः ॥ तेषां तु वचनं श्रुत्वा राजा धिता प्रपश्यते ॥ ११ ॥ केनोपायेन वै
 शक्यं इहानेतुं सवीर्यवान् ॥ ततो राजा विनिश्चय्य सहस्रं त्रिभिरास वाम् ॥ १२ ॥ पुरोहितममांसांश्च ततः प्रेष्यति संस्कृतान् ॥ ति
 तुराज्ञो वचः श्रुत्वा धिता विनतानना ॥ १३ ॥ न गच्छेत्तु क्रवेभीता अनुनेष्यति तेन पां ॥ वक्ष्यति विनयेन धिता तेन स्यात्पायांश्च तक्ष
 णां ॥ १४ ॥ आनेष्टो मो वयं विप्रं न यदोषो भविष्यति ॥ एवमंगाधिपेनेव गणिकाभिः क्रुषेत्कृतः ॥ १५ ॥ आनीतो वर्षे ये
 देवशान्तास्ते प्रदीयते ॥ कश्यपश्च गस्तु जामाता पुत्रोऽस्तु व विधास्यति ॥ १६ ॥ स न कुमार कथितं यं वक्ष्यामि
 मया ॥ अथ हृष्टोदशरथः सुमंत्रप्रत्यभाषत ॥ १७ ॥ यथा श्यश्च गस्तानीतो विसर एतयो यतां ॥ ॥ इति श्रीमद्वाल्मीकिरामायणे
 वसर्गः ॥ ११ ॥ सुमंत्रश्चोदितो राजा प्रोवाचैव न सुदा ॥ यथा श्यश्च गस्तानीतः श्रुत्वा मेम त्रिभिः सह ॥ ११ ॥ रोमपादपु
 थाव ३

वावेदं सह माय पुरोहितः ॥ उपायो निरपायो यमस्माभिरभिषिञ्चति ॥ २ ॥ क्रुष्यश्रगेधनवरः तपस्वस्वाध्यायनेरतः ॥ अनभि
 सः स नारीणां विषयाणां स्वरवस्य ॥ ३ ॥ इन्द्रियाथैरभिमतैर्न रविन प्रमाधिभिः ॥ पुरमानयिष्यमक्षिप्रं वाध्यवसीययां ॥ ४ ॥
 गणिकास्तत्र गच्छतु रूपवत्यसलंकृताः ॥ प्रलोभ्य विधोपायैः सनेष्टं तिहसकृताः ॥ ५ ॥ श्रुत्वा तथेति राजानं प्रत्यवाव पुरोहितः ॥
 पुरोहितो मन्त्रिणश्च तथा वक्रश्च ते सदा ॥ ६ ॥ वारमुस्यश्च तच्छ्रुत्वा वनं प्रविशेत्तु मेहतः ॥ आश्रमस्याविहरे स्मिन्नेत्यतः कुर्वति
 दर्शने ॥ ७ ॥ ऋषिपुत्रस्य धीरस्य नित्यमाश्रम गोसिनः ॥ पितुः सनित्यं संतुनातिवक्रमवाश्रमात् ॥ ८ ॥ न तेन जन्म प्रभृति
 दृष्टं पूर्वतपस्विनां ॥ स्त्री वा पुमान्वायेनान्यस्यैव नगराष्ट्रजः ॥ ९ ॥ ततः कादाचित्देशं प्राजगाम यदृष्ट्वा ॥ विभांडक
 कृतस्तत्र ताश्च पश्यदरांगनाः ॥ १० ॥ ताश्चित्रवेद्यप्रमदाः गायं त्योमपुंरस्वरैः ॥ ऋषिपुत्रमुपागम्य सर्वविवनमब्रवीन् ॥
 कस्यं किंवर्तसे ब्रह्मं नृणां तु मिष्टमहेवय ॥ एकस्त्वं विजने धौ - धु - रेवनेवरसि शंसनः ॥ १२ ॥ अदृष्टरूपास्ताः तेन
 काम्यरूपाः वने स्त्रियः ॥ हार्दंतस्य पतिर्जाता आख्यातु पितरस्य के ॥ १३ ॥ पिता विभांडकोऽस्माकतस्याहस्ततश्चौरः

साराजादशरथस्तदा॥ इदं धर्मार्थसहितं श्लक्ष्णं ब्रवीत् ॥ मम लालथमानस्य पुत्रार्थनास्ति नैऋतं ॥ देतुं हयमेधेन यक्ष्यामिति
मेमा ॥ जातदहं यष्टुमिष्टां पिशास्त्रद्वारेण कर्मणा ॥ कथं प्राप्स्याम्यहं कामं बुधिरत्र विचार्यतां ॥ १॥ ततः साधीति तद्वाक्यं ब्राह्मणः प्रत्यक्ष
जयन् ॥ वशिष्टप्रमुखा सर्वपाथिवस्य मुखे रितं ॥ १०॥ उबुधश्च परमाप्रीतः सर्वदृशं रथं ववः ॥ संभारासंभ्रियतां ते तुरगश्च विमुच्यतां ॥ ११
सरयाश्चोत्तरे तीरियज्ञभूमिं विधीयतां ॥ सर्वथास्यसे पुत्रानभिप्रेतांश्च पार्थिव ॥ १२॥ तस्य ते धार्मिकी बुधिरियं पुत्रार्थमागता ॥
ततः प्रीतो भयद्राजा हर्षपर्याकुले क्षणः ॥ १३॥ अमास्योश्चाब्रवीद्राजा हर्षपर्याकुले क्षणः ॥ संभारासंभ्रियतां मे गुरुणा ब्रवीनादि
ह ॥ १४॥ समर्थाधि- श्रुत्वा तद्विजभाषितं ॥ १२॥ = विद्वत्तश्चाश्वः सोपाध्यायो विमुच्यतां ॥ सरयाश्चोत्तरे तीरियज्ञभूमिं विधीयतां ॥ १५॥
शांतयश्चापि वर्ततां यथा कल्पयथा विधिः ॥ शक्यप्राप्तमयं यज्ञं सर्वेणापि महीक्षिता ॥ १६॥ नापराधो भवेत्केशयद्यसिञ्जकं
तु सत्तमे ॥ छिद्रं हि मृगयते जग्दो सो ब्रह्मराक्षसा ॥ १७॥ निहितस्य वयस्य सद्यः कर्ता विनश्यती ॥ तद्यथा विधिपूर्वमेकतुरेष
समायते ॥ १८॥ तेषां विधानं क्रियतां समर्थाकरणेऽपि ॥ तथेति वाब्रुवन् सर्वमंत्रिणः प्रत्यक्षजयन् ॥ १९॥ पार्थिवेद्रस्य त

मनु रिदं वः ॥ २५ ॥ एहान्त्र मपद सौम्य द्यस्माकमिति वाब्रुवन् शान्तित्राये ध्वविधि श्रीमान् विशेषेण भविष्यति ॥ २६ ॥ असा तु वननासा
 सर्वोसा दृढमगमं ॥ गमनाय मतिवक्रं न व निन्युस्तदा स्त्रियः ॥ २७ ॥ तत्र वानीयमाने तु विप्रैः तस्मिन्महत्तमनी ॥ वनवसहसा देवजगत्कृ
 द्यंस्त ॥ २८ ॥ बर्षेणेव गतं विप्रं विषयं सनराधिपः ॥ प्रसूद्रम्यमुनिं प्राहुः शिरसात्स महिं गतः ॥ २९ ॥ अथ विप्रददौ तस्मै न्यायतस्तु समा
 हितः ॥ ३० ॥ आदं विप्रेन्द्रा ना विप्रं मय्युरा विशतः ॥ ३१ ॥ अतपुं प्र निर्यास्मै केन्यां दत्वा यथा विधिः ॥ शान्ते शान्ते न मनसाराज हविम
 वापसः ॥ ३२ ॥ एवं सन्यवसस्तत्र सर्वकामसुखलितः ॥ क्रश्यं गोमहातेजाः शान्तया सह भाषया ॥ ३३ ॥ तस्मिन् श्रीमान् सनराजः
 ॥ ३४ ॥ ॥ ३५ ॥ अथ एव हि राजेन्द्रः एकमेव वचनं कृतं ॥ यथा स देवप्रवरः कथयामेव मन्त्रं वीतः ॥ ३६ ॥ इदं वाक्कुलाकुले जा
 तो भविष्यति सुधा मिकः ॥ नाम्ना दशरथो नाम श्रीमान् सत्यप्रतिश्रुतः ॥ ३७ ॥ तं सराजा दशरथो गमिष्यति महायशः ॥ अनपत्योऽस्मिन्
 मस्मिन् शान्ता भर्ता मसकृतः ॥ ३८ ॥ अहरेतलयात्स सतानाथं कुलस्य च ॥ अक्षराशोयतद्वा क्यं मनसा स विविच्य च ॥ ३९ ॥ प्रदो स्यते पु
 त्रवतेशान्ता भर्ता रमात्मवान् ॥ प्रतिरह्यन्ते विप्रं सराजा विगतज्वरः ॥ ४० ॥ आहु रिष्यति तं यज्ञं प्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ तं तु राजा दशरथो यष्टु

कामः कृतजलिः ॥ ४१ ॥ क्रश्यं गोमहातेजाः शान्तया सह भाषया ॥ प्रयज्ञार्थं प्रसवार्थं च स्वर्गार्थं च नरेश्वरः ॥ ४२ ॥ लभते वसंतं कामं द्विजसुरया
 दिशां पतिः ॥ पुत्राश्चास्य भविष्यन्ति सुलारे मितविक्रमाः ॥ ४३ ॥ वंशप्रतिष्ठानकराः सर्वलोके पुनः क्रताः ॥ एवमसं देवप्रवरः पूर्वकथितवान् क
 थं ॥ ४४ ॥ सनकुमारो भगवान् पुत्रो देवयुगे प्रभुः ॥ सत्पुरुषशार्दूलतमानसस्तु सुकृतः ॥ ४५ ॥ स्वयमेव महाराजा गत्वा सबलवान् ह ॥ अ
 नुभान्यः वसिष्ठस्तु सत्तवायमानि शम्य च ॥ ४६ ॥ वसिष्ठेनाभ्यनुज्ञातः राजा संप्रणम्य मानसः ॥ शान्तपुरं सहामोक्षप्रययौ यत्र स द्विजः ॥ ४७ ॥ व
 नाभिसरितश्चैव व्यतिक्रम्य रानै रानैः ॥ अभिशक्राम तद्देशं यत्र नै मुनिपुंगवः ॥ ४८ ॥ आसाद्य तद्विजं श्रेष्ठं रोमपादसमीपं ॥ क्रवि
 पुत्रं दर्शयौ दीप्यमानं भवानलं ॥ ४९ ॥ ततो राजायथान्यायं पूजान् विप्रैः विशेषतः ॥ सगत्या तस्य वैराजः प्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ ५० ॥ रोम
 पादेन चारण्यात्तमं विपुत्राय धीमते ॥ सख्यं संबन्धकं चैव सदा तं त्रहृजयेत् ॥ ५१ ॥ एवं क्रुशुतस्तेन सहोषिवानराधिपः ॥ सखाष्टि
 वसान् राजारजानां मिदमब्रवीत् ॥ ५२ ॥ शान्तं तव सुतारजं सहभूतं विशापते ॥ मदीयं नगरं पातु कार्यहिमं हृदयतः ॥ ५३ ॥ तथेति
 राजा सश्रवागमनं तस्य धीमते ॥ उवाच वचनं विप्रं गच्छत्सहभाषया ॥ ५४ ॥ क्रविपुत्रं प्रति श्रुत्य तथैवाह व ॥ पतदा ॥ सख्येण

मधुजातः प्रययौ सहभाषया ॥२०॥ तावन्मो न्याजलंक सास्त्रे हस्ते श्लिष्यते रसा ॥ नन्दतुर्दशर ओरोम पादश्च वीर्यवान् ॥२१॥ ततः सु
 हृदयमा १८ प्रसिद्धतोर घुनन्दनः ॥ पौरेभ्यः प्रेषयामास हृता नैरि प्रगामिनः ॥२२॥ क्रीयतां नगरं सर्वं क्षिप्रमेव स्वलंकृतं ॥ धूपितं स
 के समष्टं पतकाभिरलंकृतं ॥२३॥ ततः प्रहृष्टपौरास्तेश्चत्वारजानमागतं ॥ तथा प्रवक्तुस्तस्यैव राज्ञाय त्रेषितं तदा ॥२४॥ ततः स्वल
 कृतं राजानगरं माविवेश ह ॥ शरवदुदिमिनिघोषे पुरस्तेयद्विजर्षभ ॥२५॥ ततः प्रमुदिता सर्वे दृष्ट्वा तं नगरं द्विजं ॥ प्रविश्य मानस
 कृत्यनरे देण्ड कर्मणा ॥२६॥ अतः पुरं प्रवेश्ये नृपलाक सोवशास्त्रतः ॥ कृतकृत्यतदात्मानमेतस्योपवाहनात् ॥२७॥ अतः पुरा
 रिषयो लिशातादृष्ट्वा तथा गता ॥ सहभर्ता विशालाक्षोऽपि स्थानदमुपागमन् ॥२८॥ पूज्यमानयता भिसौराज्ञा वैविविशेषतः ॥
 उवासतत्र सुखिता कविकालं सह द्विजः ॥२९॥ ॥ इति श्रीमद्भगवद्गीता उपनिषद्समाप्तः ॥११॥ ततः काले बहुतिथे
 कस्मिंश्चक्रे मनोहरे ॥ वसन्ते समेव प्राप्ते रात्रौ यष्टुमनोभवत् ॥१॥ ततः प्रसाद्य शिरसा तं प्रदेववर्णिनं ॥ यज्ञाय चर्यामास
 सतानाथं कुलस्थे वै ॥२॥ तथेति न स राजान उवाच वत्स ॥ सुभारसंभ्रीयतां ते तुरगाश्च विमुच्यता ॥३॥ ततो राजा ब्रवीद्वाक्य
 समन्त्रं मंत्रिसत्तम ॥ सुमन्त्रावाहया क्षिप्रं कृत्वा ब्रह्मवादिनः ॥४॥ कथञ्च वापदेव वज्रं बालमथ काश्यप ॥ पुरोहितं वसिष्ठं च

सः ॥ कश्यप उवाच ॥ इति रथातनाम कर्मवने भुवी ॥१४॥ इहाश्रमपदोऽस्माकं समीपे शतभर्षीनाः ॥ करिष्ये वेत्तं राजा वै सर्वेषां विधिपूर्व
 कः ॥१५॥ कृषिपुत्रवत्कृत्वा सर्वां सामंतिरासवौ ॥ तदाश्रमपदं दृष्ट्वा जग्मुः सर्वे श्वने नराः ॥१६॥ गतानां तु ततः राजा कृषिपुत्रश्च
 कार ह ॥ इदमर्थमिदं पाद्यं इदं मूलपल्लवनः ॥१७॥ प्रतिगृह्य तावतां राजा सर्वाः एव समुसकाः ॥ कृषेभ्यः शीघ्रं तां गमना
 यमतिदधुः ॥१८॥ अस्माकमपि मुख्यानि फलानीमानि वै द्विज ॥ ग्रहाणां प्रतिभद्रं ते भक्षयस्व नृमाभिरं ॥१९॥ ततस्तानं समालि
 ग्य सर्वो हर्षसमन्विताः ॥ मोदकानि प्रददुः तस्मै भक्ष्यं च निविधां घुमान् ॥२०॥ तानि वारवाद्यते जंघी फलानि ॥ तस्मै मन्यते ॥ अ
 नास्वादिने र्वाणिवने निखेवनामिना ॥२१॥ अपृच्छ्य वृत्तं विप्रं तत्र यन्निवेद्य व ॥ गच्छंति स्मापदेशात् भीतास्तस्य विदुस्त्रियः
 गतास्तस्मात्सर्वोक्तकाश्यपस्यात्मजे द्विज ॥ अस्वस्थं हृदयं चासीदुत्वा स्मपरिवर्तते ॥२३॥ ततोपरि द्यूतं देशमाजगाम सर्व
 र्थवान् ॥ मनोज्ञाय तत्र तादृशानामुख्याः स्वलंकृताः ॥२४॥ दृष्ट्वा कृतदा विप्रमायां तं दृष्ट्वा मनसा ॥ उपश्रयन्त सर्वतास्त

हसा ॥ विहितस्य न यत्तस्य सद्यः कर्तव्यमिति ॥ १७ ॥ तद्यथा विधिपूर्वमेकतुरेष समाप्यते ॥ तथा विधानं क्रियतां समर्थक
 रणे धिपि ॥ १८ ॥ तथेति वत सर्वमेति एतत्प्रत्यक्षं जयं नू ॥ पार्थिवेन्द्रस्य तदा क्यं यथा स समकुर्वत ॥ १९ ॥ ततो द्विजास्ते धर्मसा
 अस्तु वं नू पार्थिवं भं ॥ अनुज्ञाता तत सर्वेषु नर्जं मुयथागतं ॥ २० ॥ गतानां तु द्विजातीनां मंत्रिणस्तान्मरोधिपः ॥ वि
 सर्जयित्वा स्ववेश्मप्रविवेश महद्युतिः ॥ २१ ॥ ॥ ~~यत्तस्य सद्यः कर्तव्यमिति~~ ॥ २२ ॥ पुनः प्राप्येव स ते तु दूरं स
 वसरो भवेत् ॥ प्रसवार्थं गतो यष्टुहयमेधेन वीर्यवान् ॥ २३ ॥ अभिवाद्य वसिष्ठं न्यायतः प्रतिपूज्यते ॥ अब्रवीत्स्यात्प्रि
 तं वो क्यं प्रसवार्थं द्विजो जम ॥ यत्तमेक्रीयतां ब्रह्म नू यथोक्तं मुनिपुंगव ॥ यथान विप्र क्रियते यज्ञांगेषु विधीयतां ॥ २४ ॥
 भवान्स्निग्धस्स हन्मं ह्यगुरुश्च परमो भवान् ॥ वोढव्यो भवेतां वैवभारो यस्य स्य वोद्यतः ॥ २५ ॥ तथेति वसराजानं च
 व्रीद्विजसतमः ॥ करिष्ये सर्वमेवेतद्रवताय समर्थितं ॥ २६ ॥ ततो ब्रवीद्विजान् नृधानू यज्ञकर्मसु निष्ठितान् ॥ स्थाप्यते
 निष्ठितांश्चैव धानू परमधार्मिकान् ॥ २७ ॥ कर्मातिकाश्चि लपकरानू वर्धकी नू खनका नपि ॥ गणकाश्चि लपेन चैव तथै

वनटनर्तकान् ॥ २८ ॥ तथा शक्तिशास्त्रविदः पुरुषान् सवहुश्रुतान् ॥ यज्ञकर्म समीहांतां भवतो राजशासनात् ॥ २९ ॥ दृष्ट्वा बहुस
 हस्रांशं प्रमानीयतामिति ॥ श्रोतृकार्या क्रियतां च राजा बहुगुणान्विताः ॥ ३० ॥ ब्राह्मणान् सधाश्चैव कर्तव्याः शतश्रुभाः ॥ भ
 क्षा नपानैर्बहुभिः समुत्प्रेता सुनिष्ठिताः ॥ ३१ ॥ तथा पौरजना स्यापि कर्तव्या बहुविस्तराः ॥ प्रवासा बहुभक्ष्या वै सर्वकामै
 रूपस्थिताः ॥ ३२ ॥ तथा जानपदस्यापि जनस्य बहुशोभनं ॥ दातव्यमत्र विधिं वतु सकृत्पुनस्तुलीलयो ॥ ३३ ॥ सर्ववर्णाय
 थाष्टजां प्राप्नुवन्ति ससहृताः ॥ नवावलाप्रयोक्तव्या कामक्रोधवशादपि ॥ ३४ ॥ यज्ञकर्मसु ये व्यग्राः पुरुषाः शिल्प
 नस्तथा ॥ तेषामपि विरोधेण पूजाकार्या यथाक्रमं ॥ ३५ ॥ नृवैस्य सुभृता सर्वसुभिर्भोजनेन च ॥ यथा सर्वा सुविहितं
 न किंचित्परिहीयते ॥ ३६ ॥ तथा भवन्त कुर्वन्तु प्रति स्निग्धननेतसा ॥ तत सर्वे समागम्य वसिष्ठं भिदमब्रवीत् ॥ ३७ ॥ यथो
 क्तं तत्करिष्यामो न किंचित्परिहास्यते ॥ ततः समन्त्रमानीय वसिष्ठं भिदमब्रवीत् ॥ ३८ ॥ निमंत्रियस्व नृपतीन् नृपथिं यथाय
 न्धोर्भिकाः ॥ ब्राह्मणान् क्षत्रियान् वैश्यान् शूद्रान् चैव सहस्रशः ॥ ३९ ॥ समानेयस्व सत्कृत्य सर्ववेदेषु मानवान् ॥ मि

यलाधिपतिं शूरं जनकं सविक्रमं ॥ १९ ॥ निहितं सर्वं शास्त्रेषु तथा वेदेषु निहितं ॥ तमानय महाभागं स्वयमेव सकृत् ॥ २० ॥ पूर्वसं
 बंधिनं लाभात तत्तत् सर्वं ब्रवीमि ते ॥ तथा काशपतिं स्निग्धं संततं प्रियवादिनं ॥ २१ ॥ स इन्द्रदेवसंकोशं स्वयमेवानय स्वह ॥ तथा कैकेय
 राजानं हृद्यं परमधार्मिकं ॥ २२ ॥ श्वशुरं राजसिंहस्य स्वपुत्रं त्वमिहानय ॥ अंगेश्वरं महाभागं रोमपादं सकृत् ॥ २३ ॥ वयस्यं वा
 जसिंहस्येतमानय यशस्विनं ॥ प्राप्त्वा नानुसिंधुसौवीरानुसौराष्ट्रं याश्च पार्थिवान् ॥ २४ ॥ दाक्षिणात्याञ्च रेद्राञ्च समस्तान्
 नय स्वह ॥ संनिष्ठाश्च येनान्ये राजानः एथिवीतले ॥ २५ ॥ तानानेय तथाक्षिप्रं सानुगानुसहबांधवान् ॥ वसिष्ठवाक्यं तच्छृत्वा
 समंत्रस्तरितस्तदा ॥ २६ ॥ व्यादिशत्पुरुषास्तत्र राजानान्यनेरुभान् ॥ स्वयमेव हि धर्मो मा प्रययौ मुनिशासनात् ॥ २७ ॥ स
 मंत्रस्तरितो भूत्वा समानेतुं महीक्षितः ॥ ते च कर्मांतिका सर्वे वसिष्ठाय तूष्णीमते ॥ २८ ॥ सर्वं निवेदयति स्म यज्ञे यदुपकल्पि
 तं ॥ ततः प्रीतो द्विजैश्च तानुसर्वा निदमब्रवीत् ॥ २९ ॥ अवज्ञाय न दातव्यं कस्यचिच्छीलयापि वा ॥ अवज्ञया कृतं हन्यादा त
 रं नात्र संशयः ॥ ३० ॥ ततः कैश्चिद्दहोरात्रैरुपयातो महीक्षितः ॥ बहून्निर्लान्धादाय राजा दशरथस्य वै ॥ ३१ ॥ ततः वसिष्ठः

चान्ये द्विजसत्तमाः ॥ ५ ॥ ततः समंत्रस्तरितं गत्वा स्तरितविक्रमः ॥ समानय सतान् विप्रान् समस्तान् वेदपारगान् ॥ ६ ॥ तान् पूजयि
 साधर्मोत्सा राजा दशरथस्तदा ॥ धर्मोर्थसहितं युक्तं शृणु वचनमब्रवीत् ॥ ७ ॥ मम लालयमानस्य पुत्रार्थनासि वै स
 र्वं ॥ तदर्थं हि यमेधे न यक्ष्यामि तिमतिर्मम ॥ ८ ॥ तदहं यष्टुमिच्छामि शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ॥ ऋषिपुत्रप्रभावेन कामा
 नुप्राप्त्या मिनाय हं ॥ ९ ॥ ततः साधीति तद्वाक्यं ब्राह्मणैः प्रत्यक्षजयन् ॥ वसिष्ठप्रमुखा सर्वपार्थिवस्य मुखाभ्युतः ॥ १० ॥
 ऋषिभ्यो गोपुरेणाश्वप्रसूनुनपतिं तदा ॥ संभारासंभ्रीयतां ते तुरगाश्च विमुच्यतां ॥ ११ ॥ सर्वथा प्राप्स्यते पुत्राश्च तुरोमि
 तविक्रमान् ॥ यस्येते धार्मिकी बुधिरियं पुत्रार्थमागता ॥ १२ ॥ ततः प्रीतो भवद्राजा श्रुत्वा तद्विजभाषितं ॥ अमात्याश्चाब्रवी
 द्राजा हर्षेण दशरथाक्षरं ॥ १३ ॥ संभारासंभ्रीयतां मे गुरुणां वचनादिह ॥ समर्थाधिष्ठितश्चारुश्चः सोपाध्यायी विमु
 च्यतां ॥ १४ ॥ सरव्याश्चोत्तरेतीरे यज्ञभूमिर्विधीयतां ॥ शान्तयश्चापि वर्ततां यथा कल्पं यथाविधिः ॥ १५ ॥ शक्यं क
 तुमयं यज्ञसर्वेणापि महीक्षिता ॥ नापराधो भवेत्करोयद्यस्मिन् क्रतुसत्तमे ॥ १६ ॥ छिद्यं हि मृगयते तत्र विद्रासो ब्रह्मरा

तृतीयसवनं वैवराज्ञोऽस्य सुमहत्सुतः ॥ वक्रुते शास्त्रतो ह एवा तथा ब्राह्मणपुंगवाः ॥ ७ ॥ न बाहुतमभूत् न त्रस्वलितं वापि किंचन ॥ दृश्य
ते ब्रह्मवत्सर्वं समयुक्तं हि वक्रिरे ॥ ८ ॥ न ते घहस्स आतो वाक्षुदितो वापि दृश्यते ॥ नाविद्वान् ब्राह्मणस्तत्र नाशतानुवरस्तथा ॥ ९ ॥
ब्राह्मणा भुञ्जते नित्यं नाथवंतश्च भुञ्जते ॥ तापसा भुञ्जते वापि श्रमणा भुञ्जते तथा ॥ १० ॥ रधाश्चो व्यथिताश्चैव स्त्रियो बालास्तथै
व ॥ अनिशं भुञ्जन् यो नानां नत्सिमुपलभ्यते ॥ ११ ॥ दीयता दीयता मन्त्रनासां सिधिविधानि च ॥ इति संबोदितास्तत्र तथा वक्रु
नेकशः ॥ १२ ॥ अन्नकदाश्च बहवो दृश्यंते पर्वतोपमा ॥ दिवसे दिवसे तत्र सिधस्य विधिवत्तदा ॥ १३ ॥ नानादेशादनुप्रासाः पुरु
षास्त्रीगणास्तथा ॥ अन्नपानैस्तु विहितानि तस्मिन् यज्ञे महत्सुतः ॥ १४ ॥ अन्नं हि विधिवत्प्रादुप्रशंसति द्विजर्षभाः ॥ अहो तस्या
समभद्रं ते इति सुश्रावराघवः ॥ १५ ॥ स्वलेकताश्च पुरुषाः ब्राह्मणान् पश्ये वषयन् ॥ उपासते च तान न्ये सुमष्टमृगिकुण्डलोः ॥ १६ ॥
कर्मांतरेतदा विप्राहेतुवादानुबहन्नापि ॥ प्रादुस्सुवाग्निनो धीरोऽपरस्परजिगीषया ॥ १७ ॥ दिवसे दिवसे तत्र संस्तरं कुशला द्विजाः ॥ १८ ॥
सर्वकर्माणि वक्रुस्ते यथाशांप्रबोदिताः ॥ १९ ॥ नापडंगविदत्रासिन्नोत्र तोना बहुश्रुताः ॥ सदस्यतस्य वैवराज्ञो नावादकुशलो

द्विजः ॥ १९ ॥ प्रात्यक्ष्योऽभूयेतस्मिन् षड्विस्वारवादि रास्तथा ॥ तावतो बिल्वसहिताः परिनिश्वतथापरे ॥ २० ॥ श्लेष्मातकमयो द्विष्टो
देवदारुमयस्तथा ॥ द्विवैव तत्र विहितो बाहुव्यस्तपरिग्रहो ॥ २१ ॥ कारिताः सर्वे एवैते शास्त्रज्ञैर्यज्ञकोविदैः ॥ शोभार्थं तस्य यज्ञ
स्य कावनालंकृता भवन् ॥ २२ ॥ एकं विंशतिरूपास्तैकं विंशत्यरत्नयः ॥ वासोभिरेकविंशद्विरेकैकसमलंकृता ॥ २३ ॥ विन्य
स्ता विधिवत्सर्वशिल्पभिरुक्तता दृढा ॥ अष्टाश्रय सर्वे एव सुदृष्टरूपसमन्विताः ॥ २४ ॥ आष्टादितास्तैवा सोभिः पुष्पैर्धू
पैश्च यैर्विषिताः ॥ सत्पुष्पयोदीत्यमंगो विराजन्ते यथा दिवी ॥ २५ ॥ इष्टकाश्च यथान्यायं कारिताश्च प्रमाणाः ॥ विन्नोऽग्निब्राह्म
णोस्तत्र कुशलैर्यज्ञैश्च कर्मणः ॥ २६ ॥ सविद्यो राजसिंहस्य संविकुशलैर्द्विजैः ॥ गरुडोरुक्मपक्षौ वै त्रिगुणोऽष्टादशा
त्मकः ॥ पशूनां त्रिंशत्तत्र तत्तद्दृश्यं देवतं ॥ उरगाः पक्षिणश्चैव यथाशास्त्रं प्रबोदिताः ॥ २७ ॥ शाभिन्ने तु हयस्तत्र तथा ज
ल्वराश्च ये ॥ ऋषिभिः सर्वमेवैतं नियुक्तं शास्त्रतः सुदा ॥ २८ ॥ पशूनां त्रिंशत्तत्र यूपेषु नियमं दत्तदा ॥ अश्वरत्नोत्तमं तत्र
राशौ दशरथस्य हि ॥ २९ ॥ कोसलयातं हयं तत्र पर्यवयसमंततः ॥ रुपाणैर्विंशशासैर्नैत्रिभिः परमामुदा ॥ ३० ॥ पतत्रिणा

तदासाधंस्तस्मिन्नेनवतेवसा॥ अथसद्रजनीमेकांकोसलयाधर्मकास्यया॥ ३२॥ होताधर्यस्तथोद्गाताहयेनसमयोजयत्॥ महि
 ध्यापरिहृत्यात्रपौवातांउतथापरां॥ ३३॥ पतत्रिएस्तस्यवपामुध्रुयनियतेद्वयः॥ ऋत्विक्परमसंपन्नःअपयामासशास्त्रतः॥ ३४॥
 धूमगंधंनपायास्तजिघ्रतिस्मनराधिपः॥ यथाकालंयथान्यायंनिर्णयदन्नुपायमात्मनः॥ ३५॥ हयस्ययानिवांगानितानिसर्वाणि
 ब्राह्मणाः॥ अत्रौशास्यंतिविधिवत्समस्तापोउशार्त्विजः॥ ३६॥ पृक्षंशाखास्तयज्ञानांमन्येषांक्रियतेहविः॥ अश्वमेधस्यै
 कस्यवैतसोभागइच्छते॥ ३७॥ अथोश्वमेधसंख्यातःकल्पस्तत्रेणब्राह्मणे॥ तनुष्टोमहमस्तस्यप्रथमंपरिकल्पितं॥ ३८॥
 उक्थ्यद्वितीयंसंस्कारव्यातमिति रात्रंतथोत्तरं॥ कारितास्तत्रबहवोविहिताःशास्त्रदर्शनात्॥ ३९॥ ज्योतिषोमायुषीवैवमति
 रात्रौवनिर्मितौ॥ अभिलिङ्गिष्वजिष्वैवमन्योर्यामोहमाकृतुः॥ प्राचीहोत्रेददौराजादिशंस्वकुलवर्धनः॥ अधर्यवेप्रतीक्षीतुव
 त्परेदक्षिणादिशः॥ ४०॥ इन्द्रात्रेवतथोदीचीदक्षिणेषांविनिर्मिताः॥ अश्वमेधोमहायज्ञेस्वयंभुविहितेपुरा॥ ४१॥ क्रतुसं
 म्याथनुतदान्यायतःपुरुषर्षभः॥ ऋत्विग्मोहिददौराजाधरांताक्रतुवर्धनः॥ ४२॥ एवंरत्नाप्रहृष्टाभ्रह्मीमान्विद्वान्कुमेद=

प्रीतिराजानमिदमब्रवीत्॥ उपयातनरव्याघ्रराजानस्तवशासनात्॥ ३२॥ मयापिसहृतासर्वेयथार्हंराजसत्तमाः॥ यक्षियंस्वकुलंरा
 जंनूपुरुषैःसुसमाहितैः॥ ३३॥ निर्यातुवभावान्यष्टयज्ञायतनमंतिकान्॥ सर्वकामैरुपहृतैरुपेतंवैसमंततः॥ ३४॥ द्रष्टुमर्हसि
 राजेद्रमनसेवविनिर्मितं॥ तथावसिष्वेवनादुश्यंष्टगस्यत्रोभयो॥ ३५॥ शुभेदिवसनक्षत्रेनिर्यातोजगतीपतिः॥ ततोवसि
 षप्रमुरगासर्वेवद्विजोत्तमाः॥ ३६॥ ऋश्यंष्टगंपुरस्तुत्ययज्ञकमारंभंस्तदा॥ यत्नवाटगतासर्वेयथाशास्त्रंयथाविधिः॥ ३७॥
 श्रीमांश्चसहपत्न्याभीराजादीक्षामुपाविशत्॥ ३८॥ ~~इति श्रीबालकांडेनयोरश्वमेधः~~ ॥ ३९॥ अथसंवत्सरेष्टेतिस्मि
 आसेतुरंगमे॥ संख्योऽश्वोत्तरेतीरेराज्ञोयज्ञोभ्यवर्धत॥ १॥ ऋश्यंष्टगंपुरस्तुत्ययज्ञकमेवक्रुद्धिजषेभाः॥ अश्वमेधेमहायज्ञरा
 ज्ञोस्येकमहत्सुतः॥ २॥ कमेकुर्वविधिवद्वाजकावेदपारगाः॥ यथाविधियथान्यायंपरिक्रामंतिशास्त्रतः॥ ३॥ प्रवक्षंशास्त्र
 तःकृत्वातथैवोपसदाद्विजगत्क्रुश्चविधिवत्सर्वमधिकं कर्मशास्त्रतः॥ ४॥ अभिष्टुज्यततोद्दृष्टःसर्वेवक्रुयथाविधिः॥ प्रात
 सवनंरुवाणि कर्माणि मुनिपुंगवाः॥ ५॥ एद्रश्चविधिवद्दत्तोराजावाभिष्टुतो नद्यः॥ माध्यदिनं सवनं प्रावर्ततयथाक्रमं॥ ६॥

श्रीगणेशायनमः॥
 अङ्गुलीयः॥
 हलन्त्यं
 अदन्तलोपः॥
 तस्यलोपः॥
 आदिरत्येनसंहिता॥
 उक्तालोपस्वदीर्घप्लुतः
 उच्चैरुदात्तः॥
 नीचैरनुदात्तः॥
 समाहारस्वरितः॥
 मुरवनासिकाव
 चनोतुनासिकः॥
 तुल्यास्यप्रयत्नसवर्णः॥
 कल्वर्णयोमिथः
 साधर्ष्याच्यः॥
 यत्नोद्धिधा॥

आभ्यन्तरोवाद्यश्च॥
 अणुदिसवर्णस्यचात्रत्ययः॥
 परः सानिकर्षः संहिता॥
 हलानन्तरासंयोगः॥
 स्फुटित्तपदः॥
 इतिसंज्ञाप्रकरणः॥
 इकोयणाचि॥
 तास्मिनि विनि
 दिष्टपूर्वस्य॥
 स्थानेनन्तरतमः॥
 अनचिच॥
 अलज्जशस्त्रि॥
 संयोगान्तस्यलोपः॥
 अलोत्यस्य॥
 यणः प्रतिषेधोवा०
 एचोयवायावः॥
 यथासरव्यमनु
 दृशः समाना॥